

Portret psihopata u popularnoj kulturi

Medanić, Nina

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:389910>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-07**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOSKI FAKULTET

Nina Medanić
Portret psihopata u popularnoj kulturi
(ZAVRŠNI RAD)

Rijeka, 2021.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za filozofiju

Nina Medanić

Matični broj:0009080533

Portret psihopata u popularnoj kulturi

Završni rad

Preddiplomski studij: Engleski jezik i književnost/ Filozofija
Mentor: doc. dr. sc. Marko Jurjako

Rijeka, 2021.

SADRŽAJ

1.	UVOD	1
2.	PSIHOPATIJA U POPULARNOJ KULTURI	4
2.1	Ted Bundy	7
2.2	Charles Manson	8
2.3	Psihopatija kao kulturalni konstrukt i „identitet zla“	9
2.4	Psihopatija u moderno doba i posljedice za stvarni život.....	9
2.5	Zaključna razmatranja	12
3.	ZNANSTVENA ISTRAŽIVANJA PSIHOPATIJE	13
3.1.	Usporedba znanstvene s popularnom vizijom psihopatije.....	15
3.2.	Zaključna razmatranja	17
4.	JE LI PSIHOPATIJA IPAK SAMO MIT?	18
5.	ZAKLJUČAK	21
	LITERATURA.....	22
	SAŽETAK I KLJUČNE RIJEČI.....	25

1. UVOD

U popularnoj kulturi sve više nailazimo na razne filmove, serije i članke koje se bave jednim ili više slučajeva osoba koje su u društvu poznate kao psihopati. Moglo bi se reći da smo mi kao društvo fascinirani psihopatima te bismo rado otkrili više o njima i više o tome zašto rade to što rade. Mnogi slavni psihopati nas fasciniraju do te mjere da se i dalje o njima razgovara, rade se reference na njih te im se čak i posvećuju serije i filmovi. Neki od njih su Jeffrey Dahmer, Charles Manson, Richard Ramirez i Ted Bundy.

Zanimljiva je činjenica kako mnogi od tih „popularnih“ psihopata imaju svoje obožavatelje. I Richard Ramirez i Charles Manson su dobivali velik broj pisama u zatvoru od svojih obožavateljica. Charles Manson se čak i oženio u zatvoru. Mogu li se onda i te žene i muškarci smatrati psihopatima kada se ponašaju prema njima kao da nisu ništa loše učinili? To nam govori koliko manipulativni psihopati mogu biti, čak i kada su iza rešetaka. Način na koji se drže i vibracije koje odašilju mogu navesti druge ljude na činjenje loših stvari. Sam Charles Manson nikada nije uprljao svoje ruke, on je vodio kult koji je te prljave poslove radio za njega. Njegovi sljedbenici su bili opijeni njegovom pojavom i izmanipulirani.¹

U popularnoj kulturi i općenito javnosti javljaju se različita mišljenja o tome kako izgleda psihopatija i što ona podrazumijeva. Ljudi obično razmišljaju o njima kao osobama koje nemaju prijatelja, ne znaju se ponašati, nemaju posao i slične stvari. Na primjer, u mnogim slučajevima, kada se intervjuiraju susjedi, oni opišu ubojicu kao osobu koju ne mogu zamisliti da radi nešto tako strašno. No, psihopat može izgledati kao najnormalnija osoba iz susjedstva. Može biti netko za koga nikada ne bismo rekli da se u slobodno vrijeme bavi takvim aktivnostima. Upravo je takav bio i Ted Bundy, običan čovjek iz susjedstva koji nikada nikome nije bio sumnjiv.

Kada razmišljamo o takvim slučajevima psihopata, postavljamo si pitanje, što motivira osobe da se grozno ponašaju prema drugima? Je li netko rođen zao ili to tek postane kroz osobni i socijalni razvoj? Može li nečije loše djetinjstvo ili čak i genetika pretvoriti osobu u „čudovište“?

Postoje slučajevi kada je osoba nakon teške ili opetovane ozljede glave postala drugačija. To može biti zato jer su se promijenile neke njezine navike, no također može značiti i da se

¹ Vidi <https://www.crimemuseum.org/crime-library/famous-murders/charles-manson-and-the-manson-family/>

promijenio njezin moralni sklop. U prilog toj tezi može ići slučaj Aarona Hernandeza, igrača američkog nogometa, koji je nakon mnogih udaraca u glavu postao „druga“ osoba.²

Hernandez je bio zvijezda američkog nogometa koji je smatran „normalnim“ dok se nije saznalo da je skrivio ubojstvo Odina Lloyda, što je naravno šokiralo i zapanjilo njegovu obitelj i fanove. Osuđen je za to ubojstvo i dvije godine nakon, nađen je mrtav u svojoj zatvorskoj ćeliji. Ovaj slučaj nam je zanimljiv zbog činjenice da je Hernandez tijekom svoje karijere dobio mnogo udaraca u glavu. Hernandez se ne smatra psihopatom, no možemo spekulirati da je ozljeda mozga utjecala na ubojstvo koje je počinio. Njegov mozak je nakon njegove smrti proučavan i došlo se do zaključka da je bolovao od kronične traumatske encefalopatije (CTE). S tom bolešću povezani su simptomi poput suicidalnosti, agresije i depresije. Ovdje nam je taj slučaj važan jer se postavlja pitanje, bi li on počinio to ubojstvo da nije bolovao od CTE-a? Ili još važnije za našu temu, može li biti da su neki ljudi psihopati zbog nekakvih poremećaja i oštećenja mozga?

Mnogim psihopatima u slavnim slučajevima je zajedničko njihovo loše djetinjstvo koje nerijetko uključuje zlostavljanje, zanemarivanje i maltretiranje, bilo da je od strane roditelja ili vršnjaka (Dargis i ostali, 2017). Naravno, i mnogi drugi također dožive svakakve grozote pa ne postanu „zli“. No, po svemu sudeći, jedan od faktora zašto netko postane takav jest upravo zlostavljanje koje su pretrpjeli kada su bili djeca (Gao i ostali, 2010). Mnogi od njih se na neki način žele osvetiti pa napadaju osobe koje ih podsjećaju na njihove zlostavljače. Žele se osjetiti jačim i moćnijim, sami sebi dokazati da se oni mogu uzdignuti iznad toga, no tada je već prekasno.

U ovom radu baviti ćemo se različitim odjecima psihopatije u medijima i popularnoj kulturi te ćemo se pitati je li ona samo kulturalni konstrukt ili također postoje znanstveni temelji za proučavanje psihopatije. U tom kontekstu, posebno ćemo razmatrati je li njihov prikaz u popularnoj kulturi vjerodostojan i odgovara li on znanstvenim činjenicama ili je pak pojednostavljen i prikazan na krivi način. Također ćemo se osvrnuti na to što znači da je netko psihopat. U sklopu tih razmatranja, osvrnut ćemo se na neurofiziološka istraživanja o tome kako radi mozak psihopata i postoje li uopće biološki temelji za razvoj psihopatije.

Kada budemo pričali o psihopatiji kao kulturalnom konstrukt, prvenstveno ćemo se baviti pitanjem je li ona stvarni poremećaj ili je to nešto što su ljudi izmislili. Kad kažemo izmislili, misli se na to je li termin psihopatija korišten kako bismo samo etiketirali osobe za koje

² Vidi dokumentarac „Killer inside: the Mind of Aaron Hernandez“ (Netflix, 2020).

smatramo da su zle jer ne poštuju određene društvene norme ponašanja ili se tu radi o nečemu dubljem. U tom smislu, bavit ćemo se pitanjem je li psihopatija stvaran fenomen vrijedan znanstvenog istraživanja ili ona samo oslikava nešto čega se društvo boji i smatra drukčijim.

Ostatak rada je podijeljen na sljedeći način. U drugom poglavlju govorit ćemo više o psihopatiji u popularnoj kulturi, kako je ona postala fenomenom te kako je društvo vidi. U istom poglavlju osvrnut ćemo se i na to da je po nekom viđenju ona samo kulturalni konstrukt te je kao takva fiktivna. U trećem poglavlju vidjet ćemo kako znanost vidi psihopatiju i je li popularno gledište onda dobro ili loše utemeljeno s obzirom na znanstvenu sliku. Četvrto poglavlje se bavi pitanjem je li psihopatija kao biološki fenomen samo mit koji nije vrijedan znanstvenog istraživanja. U tom poglavlju razmotrit će se argument za tvrdnju da psihopatija ne može biti biološki utemeljen fenomen jer je konstrukt nastao na temelju moralnih razmatranja i kategorizacija ljudi. U petom, zaključnom poglavlju, dat će se osvrt na glavne teme i teze koje su iznesene u ovom radu.

2. PSIHOPATIJA U POPULARNOJ KULTURI

Pojam psihopatije je sve prisutniji u popularnoj kulturi. O psihopatima se može više vidjeti i nešto naučiti putem raznih internetskih portala, časopisa i drugih medija. Štoviše, čini se da ima pregršt popularnih filmova i serija gdje osobe s psihopatijom igraju vodeće uloge. Tako možemo govoriti o filmovima kao što su „Kad jaganjci utihnu“ i „Psiho“. Taj prodor psihopatije u popularnu kulturu sa sobom donosi mnoštvo posljedica. Ono je s jedne strane posljedica mnogih novih saznanja i podataka, koji dolaze iz sve većeg znanstvenog interesa za znanstveno istraživanje psihopatije (De Brito i ostali, 2021). S druge strane, to je također omogućilo svima ostalima da iznose svoje stavove, dijagnoze i mišljenja o ljudima koje smatramo moralno nepodobnima. Kako je već bilo rečeno, neki su mislili da su psihopati bolji ili drukčiji te su se i oni na neki način htjeli s njima povezati. Znamo naravno da psihopatija za sobom vuče mnoge loše stvari te na nju ne možemo gledati s odobravanjem, no ne možemo niti sami postavljati dijagnoze.

Kako su se znanstveni termini i teorije pretakale u društvo te postale razumljivije običnom čovjeku, tako su ljudi počeli povezivati ono što se znalo o psihopatiji sa životima i percepcijom svakodnevnice. Svakako je dobra stvar da se više pričalo o tome, to je privuklo mnoge druge zainteresirane te se znanje o psihopatiji samo moglo širiti.

Kao početak isticanja psihopata u popularnoj kulturi možemo navesti hipstere koji se pojavljuju negdje 60-ih godina tj. one koji se odupiru društvu kojem svi ostali teže (Jalava i ostali 2015, str. 98). Prvenstveno, hipsteri ne žele američki san kao takav, onaj u kojem se slijede norme i pravila. Hipsteri su buntovnici, nasilnici i izvan zakona. Nije čudno da se to povezuje s psihopatima koji također ne slijede pravila i za njih ne vrijede norme koje ostali prihvaćaju. Gledano na takav način, psihopati nisu izgledali kao ljudi koji su poremećeni ubojice, već oni koji odbijaju živjeti konformistički život.

S druge strane, na psihopate se gleda kao na mentalne bolesnike, a ne buntovnike. Kao primjer psihopata iz popularne kulture na kojeg se gleda kao na mentalnog bolesnika, možemo navesti Hannibala Lectera. Lecter u filmu nije smješten u zatvor već u mentalnu instituciju na liječenje i promatranje.

Tako je došlo do toga da postoje dva gledišta na samu psihopatiju i psihopate. S jedne strane, psihopate se promatra kao mentalno bolesne osobe. S druge strane ih se smatra osobama koje imaju zdrav razum, ali stvari rade na malo drugačiji način, takav da su slobodne raditi točno ono što žele. Možemo uočiti kako je opasno takvo razmišljanje koje na neki način glorificira postupke psihopata i prikazuje ih kao očitovanje naše slobode.

Međutim, onaj psihopat koji je u popularnoj kulturi najzastupljeniji te je i najfascinantniji jest serijski ubojica. Za početak, fascinantno nam je kako netko može ubijati više puta da ga se ne uhvati, kako mu to polazi za rukom te koje su njegove metode. Serijski ubojica je osoba koja ispunjava svoje najmračnije fantazije i radi to u tajnosti. Kao takav, serijski ubojica je u popularnoj kulturi prikazan kao čudovište, no čudovište koje volimo gledati i koje nam je na mnoge načine zanimljivije nego slušati o herojima u pričama. Kada razmislimo o prikazu serijskih ubojica, kriminalaca i zločinaca u serijama i filmovima, u mnogim od njih najdraži likovi su nam upravo ti najlošiji likovi. Dva primjera koja bismo tu mogli navesti jesu Klaus Mikaelson iz serije „Vampirski dnevnik“ i Lucifer iz serije „Lovci na natprirodno“. Moglo bi se reći da je Klaus najveći zlikovac u toj seriji, okrutan je, zao i nije ga briga za tuđa mišljenja, radi što mu se prohtije. Isto tako, Lucifer, tj. vrag, znamo da je po prirodi loš te je u seriji prikazan kao egoist koji radi onako kako mu paše i nije ga briga ako time povrijedi ostale. No iako su oni loši, jednostavno su nam zanimljiviji od dobrih likova, a to bi moglo biti tako zbog toga što zapliću radnju i dovode nekakvu drugačiju dinamiku. Dakle, kada se sjetimo da su na trenutke psihopati prikazani kao slobodni likovi koji se ne boje kršiti pravila, nije ni čudno da su nam bolji nego obični i dosadni „dobri dečki“.

Interesantno je kako se popularnost psihopatije može pripisati sve većem zanimanju za serijske ubojice i ubojstva koja su počinjena. Iako je u 90-im godinama bilo i sve više panike o drugim zločinima, serijska ubojstva su ipak bila ono što je javnost najviše zanimalo (Jalava i ostali 2015, str. 66). Kada znamo da je fascinacija rasla, onda nas ne čudi kako je u popularnoj kulturi bilo sve više filmova koji su se bavili tematikom serijskih ubojstava te koji su postali kulturni filmovi. Neki od njih su „Kad jaganjci utihnu“, „Psiho“, „Američki Psiho“ i drugi.

Doduše, još jedan razlog koji je pridonio rastućem zanimanju za psihopatiju, jest to što je psihopatija često bila povezivana sa seksualnim zločinima (Jalava i ostali 2015, str. 68). Ono što uvijek privlači pozornost jest tragedija i seks. U vrijeme kada je zanimanje za psihopate poraslo, smatralo ih se seksualnim predatorima, osobama čiji su motivi isključivo seksualne prirode. Smatranje psihopatima samo seksualnim predatorima otvara prostor za nove rasprave i teorije u popularnoj kulturi.

Kada pričamo o psihopatu kao o ubojici ili zločincu, moramo razmisliti kako bismo ga okarakterizirali. Prema jednoj karakterizaciji, psihopati mogu biti organizirani i neorganizirani. Takva karakterizacija se, na primjer, javlja u seriji „Mindhunter“. „Mindhunter“ je serija o dva FBI agenta koji intervjuiraju razne serijske ubojice kako bi bolje shvatili zašto rade to što rade. Kod organiziranih psihopata zločin je isplaniran i oni znaju što rade, žele imati kontrolu i moć u svojim rukama. S druge strane, oni neorganizirani su impulzivni i kaotični. Ta impulzivnost i kaotičnost može se primijetiti na mjestu zločina te u samom činu zločina. Kod takvih psihopata mjesto zločina će uvijek biti neuredno, ostatak će tragovi i zločin će izgledati kao da je bez motiva i nepovezan.

Nadalje, prema prikazima u popularnoj kulturi psihopati se mogu podijeliti u sljedeće četiri skupine (Skeem i ostali, 2011).

Korporativni psihopat je osoba koja je na visokom položaju u određenoj kompaniji, manipulativna je i čini se da nema nikakve grižnje savjesti. Također, najčešće je se zaposlenici plaše, no s druge strane je i šarmantna. Primjer takvog psihopata bi mogao biti Patrick Bateman iz filma „Američki Psiho“ ili Dave Harken iz filma „Kako se riješiti šefa“. Iako je „Kako se riješiti šefa“ komedija, Harken također pokazuje neke osobine psihopata, kao što je recimo sramoćenje zaposlenika i nedostatak kajanja za svojim postupcima. Prema tome, ne smatraju se nužno psihopatima samo kriminalci nego i mnogi visoko pozicionirani poslovni ljudi. Ova vrsta psihopata dobiva na značajnosti i u znanstvenim istraživanjima te se sve više istražuju ponašanja, obilježja i sklonosti osoba s istaknutim psihopatskim crtama ličnosti koje se nalaze na rukovodećim pozicijama u svijetu korporacija (Međedović, 2015; Sokić i Lukač, 2018).

Druga skupina psihopata jest prevarant (engl. *con artist*), šarmantna osoba kojoj prirodno dolazi varanje i obmanjivanje drugih ljudi. Kod takvih psihopata, u prvom planu je njihova verbalna inteligencija, sposobnost da riječima dobiju ono što žele i da na suptilan način izmanipuliraju svoju žrtvu. Ovi psihopati ne moraju nužno raditi nedjela kao ubojstva, no svejedno posjeduju osobine koje se obično pripisuju psihopatima. Primjer *con artista* može biti Frank Abagnale Jr. koji je uspio prevariti nebrojeno mnogo ljudi kako bi se domogao svog cilja.³ Nije nikoga ubio, no svejedno je na nemoralan način došao do onoga što je htio. Još jedan primjer prevaranta jest Neal Caffrey iz serije „Zločinci u odijelima“, koji se također služi svojom inteligencijom, izgledom i šarmom kako bi došao do onoga što želi. Zanimljivo je da su i Frank Abagnale Jr.

³ Vidi „Catch me if you can“, film iz 2002. godine s Leonardo DiCaprijem u glavnoj ulozi.

koji je stvarna osoba i fikcijski lik Neal Caffrey angažirani od strane FBI-ja da im pomažu da raskrinkaju ostale *con artiste*.

Treća skupina u koju možemo svrstati psihopate su kronični prijestupnici, tj. osobe koje opetovano krše zakone, i koliko god puta da su zbog toga uhvaćeni, ne uče iz svog iskustva. Tu govorimo o nekome tko je prosječne inteligencije, često ima loše djetinjstvo, uživa u drogama i alkoholu te je najčešće nezaposlen.

Zadnja skupina psihopata su serijski ubojice, za koje bismo mogli reći da se najviše zna i o njima najviše govori. Serijskim ubojicama pripisujemo nasilje te također i nedostatak kajanja, što se čini da je zajedničko svim navedenim skupinama. Nadalje, neki od njih su koristili i svoju inteligenciju, moć uvjeravanja i manipulaciju kako bi namamili svoje žrtve. U ovoj skupini možemo istaknuti Charlesa Mansona i Teda Bundyja, dva primjera pravih slučajeva psihopatije koji imaju istaknuto mjesto u imaginariju javnosti. S jedne strane je Bundy kao osoba za koju se možda ne bi reklo da je psihopat i koji izgleda kao čovjek iz susjedstva. S druge strane je Manson, koji je od malih nogu u problemima sa zakonom te je „drugačiji.“ U nastavku ćemo ova dva slučaja predstaviti malo detaljnije.

2.1 Ted Bundy⁴

Ted Bundy je jedan od najpoznatijih serijskih ubojica i psihopata na svijetu, te su o njemu snimljene razne serije i filmovi. Bundy je rođen 24. studenog 1946. godine i bio je pametan, šarmantan i naoko običan čovjek iz susjedstva. Pogubljen je u zatvoru 24. siječnja 1989. Mišljenje mnogih ljudi da psihopati ne mogu biti privlačni ili uspješni ljudi, ne može se primijeniti na Bundyja koji i danas ima brojne obožavateljice.

Njegovo djetinjstvo je na neki način bilo teško zbog toga što ga je majka odgajala kao brata, a ne sina kako se ne bi otkrilo da je rođen kao izvanbračno dijete. Mladost i tinejdžerske godine proveo je u kući svog djeda koji nije bio prijateljski raspoložen prema njemu. Moguće je da je i to pridonijelo njegovim postupcima u odraslom životu, kada je postao antisocijalan, povučen i sramežljiv.

Isto tako, u mnogim intervjuima je i sam govorio o tome kakav je bio kao dječak te je čak i tada pokazivao ponašanje koje je uvrnuto, na ulicama je tražio pornografske časopise ili bi špijunirao djevojke kroz otvorene prozore.

⁴ Pri daljnjem opisivanju Ted Bundyja koristit će se sljedeća internetska stranica: <https://www.crimemuseum.org/crime-library/serial-killers/ted-bundy/>

Da je bio inteligentan i perspektivan dokazuje i činjenica da je bio uspješan na fakultetu te se sam branio kada je došlo do suđenja. Sudilo mu se zbog mnogobrojnih ubojstava, napada te silovanja. Bundy je u svim zločinima imao isti *modus operandi*; pratio bi ili namamio žrtvu te je udario s plugom i strpao u auto.

Teda Bundyja možemo gledati i kao organiziranog i neorganiziranog ubojicu. Većinu je zločina obavio dok ga nitko nije vidio. Međutim, kako je vrijeme prolazilo, a da ga nisu uhvatili, postajao je sve samouvjereniji i napadao je žrtve i tijekom dana.

Bundy je bio dobar u zavaravanju i obmanjivanju drugih te se prikazivao u pozitivnom svjetlu. Zanimljivo je kod Bundyja to što svi susjedi i ljudi koji su ga poznavali, o njemu nisu govorili negativno te nitko nije mogao niti zamisliti da bi on bio u stanju počiniti takve zločine.

2.2 Charles Manson⁵

Još jedan slučaj koji se često spominje u popularnoj kulturi te je zabilježen u mnogim filmovima i serijama jest slučaj Charlesa Mansona i njegovog kulta. Manson je u svakom pogledu bio vođa kulta koji nije zapravo učinio ništa već je manipulirao svojim sljedbenicima i navodio ih je da rade što god je htio.

Manson je rođen 12. studenog 1934. godine i već tada počinje njegov loš život. Majka ga je pokušala prodati konobarici u zamjenu za pivo. Nakon što su ga roditelji napustili, mladost provodi u domovima za nezbrinutu djecu i zatvorima. Vidimo, dakle, da su mu djetinjstvo, ali i mladost od početka bili loši te je imao problema s autoritetima.

Nakon mnogih odsluženih zatvorskih kazni tijekom života, Manson je pokazivao znakove agresije i neprimjerenog seksualnog ponašanja te se sa svojim sljedbenicima iz kulta smjestio na napušteni kaubojski filmski set kraj Los Angelesa gdje su živjeli kao u komuni. Njegovu sljedbu su najčešće činile mlade žene, kojima je omogućavao drogu i seks. Svojem kultu prao je mozak s govorima o nadolazećem apokaliptičnom ratu između crnaca i bijelaca iz kojeg ih samo on može izbaviti. Tako ih je i izmanipulirao na ubojstva, između ostalog i Sharon Tate, poznate Hollywoodske glumice, koja je u trenutku ubojstva bila trudna.

⁵ Pri daljnjem opisivanju Charles Mansona koristit će se sljedeća internetska stranica:
<https://www.crimemuseum.org/crime-library/famous-murders/charles-manson-and-the-manson-family/>

Naposljetku su i Manson i sljedbenici uhićeni. Prema prvotnoj presudi, Manson je trebao biti pogubljen u zatvoru. Međutim, 1972. godine u Kaliforniji je ukinuta kazna smrću. Manson je umro u zatvoru 19. studenog 2017. prirodnom smrću u 83. godini života.

2.3 Psihopatija kao kulturalni konstrukt i „identitet zla“

Osim što je javnost gledala prema vani, proučavala slavne i fiksijske serijske ubojice i psihopate, također se okrenula i prema unutra, prema sebi. Tako su mnogi ljudi pokušavali otkriti bi li mogli i oni biti psihopati. Kako je Internet postao dostupan svima, tako je iskakalo sve više stranica, blogova i foruma gdje se moglo putem kvizova, anketa ili izazova „provjeriti“ je li netko psihopat. Naravno, i tamo se moglo naći ljudi koji se pretvaraju da su psihopati kako bi pokazali da su bolji ili da su iznad drugih ljudi (Jalava i ostali, 2015, str. 108).

Normaliziranjem govora o psihopatiji u javnom prostoru ona prestaje biti samo stanje koje se smatralo poremećajem, koje je uzorkovano genetskim ili okolišnim faktorima, te prerasta u nešto o čemu se šalimo i što ne shvaćamo ozbiljno. I takva slika u popularnoj kulturi je u nekim krugovima pridonijela skeptičnom stavu da psihopatija nije ni bolest ili stanje, već je ona samo nešto što je društvo konstruiralo kako bi se dalo ime nečemu drugome (Jalava i ostali, 2015, str. 112).

Prema tom gledištu, psihopatija je kulturalni konstrukt kojim s jedne strane dajemo identitet zlim stvarima i onom čega se plašimo, dok s druge strane ona može biti nešto s čime se šalimo i što nas može izdići iznad drugih.

Na primjer, na kraju 19. stoljeća Jack Trbosjek bio je u centru pozornosti te je na neki način predstavljao opasnosti modernog života. Što smo se više približavali 20. i 21. stoljeću, psihopatija prestaje biti samo moralni problem, već postaje i opće-društveni problem.

2.4 Psihopatija u moderno doba i posljedice za stvarni život

Govor o psihopatiji nije ostao na razini fascinacije u popularnoj kulturi. Također, psihopatija se znanstveno istražuje te rezultati tih istraživanja imaju direktne posljedice za ljudske živote. U nastavku ćemo reći nešto više o tome u vidu korištenja pojma psihopatije u kontekstu određivanja moralne ili krivične odgovornosti osobe. Ovdje nam nije cilj razriješiti pitanje jesu li psihopati moralno ili krivično odgovorni, već ukazati na posljedice koje korištenje tog pojma i znanstvenih istraživanja može imati na stvarne živote ljudi i kako bi to moglo utjecati na javni imaginarij o psihopatima.

Takozvano zlatno doba psihopatije započinje u ono vrijeme kada se psihopatija sve više počinje znanstveno istraživati te postaje relevantan faktor u mnogim društvenim praksama. Među dionicima društvenog života počela su se postavljati pitanja je li psihopatija ono što čini tu osobu ili osoba jednostavno ima psihopatiju? To je bilo i ostalo pitanje koje nas muči i danas. Također se postavlja pitanje mogu li uopće psihopati biti krivično odgovorni ili su oni neuračunljivi, te bi se njima trebalo suditi u skladu s tom tvrdnjom? Ovo pitanje krivične odgovornosti također možemo povezati sa slučajevima Charlesa Mansona i Teda Bundyja. S obzirom da ih se smatra psihopatima, možemo se pitati čini li ih to manje odgovornima za svoje postupke? Jesu li zatvor i smrtna kazna odgovarajuća kazna ili bi ih se trebalo pokušati rehabilitirati i liječiti? (za raspravu, vidi Jefferson i Sifferd, 2018)

U 1990. godinama i kasnije, znanost i tehnologija se sve više i više unaprjeđuju, pa su tako stvorene i neke nove metode koje su pomogle u proučavanju mozga psihopata i „normalnih osoba“ (Blair i ostali, 2005). Istraživanja su pokazala da postoje razlike u aktivacijama dijelova mozga kod psihopata u odnosu na prosječnog čovjeka, naročito kada se radi o dijelovima mozga koji su zaduženi za procesiranje emotivnih informacija, poput prepoznavanja emocija u licu ljudi i reagiranja na osjetilne podražaje pri donošenju odluka (De Brito i ostali, 2021; Sokić, 2018). Naravno, ta razlika je poslužila kao argument za tezu da je psihopatija biološki utemeljena te se smatra da biološki uzroci mogu objasniti kriminalna i druga atipična ponašanja koje se vezuju uz psihopatiju (Jurjako, 2019).

Prodor takvih ideja i znanstvenih podataka u javni život je počelo imati stvarne praktične posljedice na ljudske živote. Na suđenjima se počelo postavljati pitanje možemo li nekoga osloboditi krivnje za kriminalno djelo samo zato što ta osoba ima psihopatiju? Čini li ih to stanje krivično neuračunljivima? Recimo, neke osobe koje boluju od šizofrenije ne šalje se u zatvore već u ustanove koje se bave mentalnim oboljenjima. Smatra se da osobe koje imaju takva oboljenja najčešće nisu razumne i ne mogu odgovarati za svoje postupke. Kada ih se pošalje u razne ustanove za mentalne bolesti, nakon određene rehabilitacije, može ih se pustiti na slobodu ako se zaključi da ne predstavljaju više opasnost za sebe i bližnje.

Slično se pitamo za psihopatiju. Ako se smatra da je psihopatija mentalni ili moždani poremećaj, koji ponajprije utječe na moralni senzibilitet i razlikovanje dobra od zla, dolazimo do pitanja jesu li psihopati uopće svjesni moralne prirode onoga što rade. Zdravorazumska je ideja da kada ne bi razumjeli da je ono što rade loše, onda oni ne bi mogli odgovarati za te postupke. Kako sud i pravni sustav onda vidi psihopate? Mogu li oni odgovarati za svoje postupke ili ne?

Psiholozi Kent Kiehl i Adrian Raine, u dva različita slučaja argumentirali su u prilog tezi da psihopati ne bi trebali biti krivično odgovorni. Kiehl je 2009. godine na sudu branio Briana Dugana koji je 1983. silovao i ubio desetogodišnju djevojčicu (Jalava i ostali, 2015, str. 60). Duganu je dijagnosticirana psihopatija te je njegov mozak bio proučen, što je Kiehl iskoristio kako bi tvrdio da kod Dugana postoje značajne indicije da je psihopat. Nadalje, Kiehl je koristio funkcionalno magnetsku rezonancu (skraćeno fMRI) što je ukazalo na to da aktivnosti mozga kod Dugana pokazuju obrasce aktivacije slične onima koje su već otkrivene u drugim istraživanjima psihopata, a razlikuju se od tipičnih aktivnosti mozga vidljivih kod zdravih ljudi. Koristeći to istraživanje i s obzirom da je Dugan smatran psihopatom, argumentiralo se da bi trebao biti pošteđen smrtne kazne. Dakle, psiholog Kiehl je smatrao da ako osoba pokazuje abnormalnosti na mozgu koje su specifične za psihopatiju, onda osoba ne može biti krivično odgovorna. U ovom slučaju, taj argument je bio odbijen te je osumnjičeni ipak bio osuđen na smrtnu kaznu.

Slično tome psiholog Raine je 2000. godine argumentirao u korist obrane Donta Pagea koji je silovao i ubio dvadeset četverogodišnju ženu (Jalava i ostali, 2015, str. 68). Raine je tvrdio da Pageov mozak također pokazuje abnormalne aktivnosti koje su primijećene kod ljudi s psihopatijom, što ukazuje na to da njegov mozak ne radi na način na koji radi mozak ljudi koji nisu psihopati. Raineov argument je prihvaćen, te je osumnjičeni bio oslobođen kazne. Oboje su rekli kako osumnjičeni imaju smanjenu mentalnu sposobnost koja im onemogućuje da postupaju onako kako bi postupale osobe koje imaju normalno razvijen mozak. Ono što su Kiehl i Raine nastojali pokazati jest upravo slika psihopata kao osobe kojoj mozak ne radi kako treba, te ih ne bi trebali držati krivima zbog nečega na što ne mogu utjecati. Osim toga, kroz ta dva slična slučaja možemo vidjeti kako su i sudovi podijeljeni oko toga mogu li psihopati biti krivično odgovorni ili ne (vidi, također Aspinwall i ostali, 2012).

S jedne strane su oni koji smatraju da iako psihopati ne osjećaju kajanje i ne žale za svojim postupcima, oni svejedno razumiju zakon i razumiju ako se zakon prekrši da moraju biti kažnjeni. Također, ako razumiju da je ono što su napravili loše, a naprave to svejedno, oni moraju biti kažnjeni. Dakle, ako sve to navedeno znaju i razumiju, moraju biti krivično odgovorni i kažnjeni u skladu s postojećim zakonskim regulativama bez obzira što možda imaju mozgove koji pokazuju drugačije obrasce neuralne aktivnosti od „zdravih ljudi“.

S druge strane, ako psihopatija zaista jest mentalni poremećaj i ona utječe na svijest pojedinca, na njegov mozak i njegovo ponašanje, onda moramo utvrditi utječe li ona i na moralni sklop i na razum te osobe. Krivična odgovornost je u tom pogledu upitna jer ako psihopatija utječe na

razum osobe, onda osoba nije uračunljiva i tada nije niti krivično odgovorna. Međutim, čak i ako se uzme da je psihopatija mentalni poremećaj, postoji mišljenje da psihopati dobro znaju što rade i znaju da to što rade nije dobro, no svejedno to rade (vidi Cima i ostali, 2010). Zbog toga što mogu odrediti što je moralno dobro, a što nije, neki autori smatraju da psihopati svejedno u velikom broju slučajeva moraju biti krivično odgovorni i kažnjeni zbog onoga što učine (vidi Jefferson i Sifferd, 2018).

Kao što smo ranije rekli, ovdje nam nije cilj odgovoriti na ta pitanja nego ukazati na kakve sve ramifikacije za javni život ima korištenje pojma psihopatije i znanstvena istraživanja koja su utemeljena na takvom pojmu.

2.5 Zaključna razmatranja

Na kraju svega rečenog u ovom poglavlju, vidimo da je ljudska fascinacija lošim počela davno i da neće skoro završiti. U našoj je prirodi da budemo zainteresirani za ono neobjašnjivo i drugačije, te ne čudi da je psihopatija nešto što nas toliko zanima. Često se govori da se od tragedija kao što su na primjer automobilske nesreće, ne može odvratiti pogled.

Jednostavno nas privlači na neki čudan način. S tim možemo usporediti i psihopatiju, umovi psihopata su te nesreće od kojih se ne možemo odvojiti, koliko god pokušali odvratiti pozornost. Osim toga što želimo zaviriti u um onih drugačijih i mračnijih, neki od nas zainteresiraju se za to kako bi na vrijeme vidjeli i uočili nešto čudno u svom okruženju. Ako znamo kako se psihopati i serijski ubojice mogu ponašati i kako oni izgledaju, onda bismo se mogli spasiti ako se ikada nađemo u nevolji.

No, kako je već navedeno, zlo nekada ne možemo predvidjeti jer takva čudovišta ne izgledaju kao čudovišta iz bajki. Nekada čudovišta izgledaju kao obični prolaznici ili nenametljivi susjedi.

3. ZNANSTVENA ISTRAŽIVANJA PSIHOPATIJE

Na početku ovog poglavlja govorit ćemo o *Psychopathy Checklist Revised* (skraćeno PCL-R), listi od 20 čestica koju je osmislio Robert Hare te koja se najčešće koristi u zatvorskim i kliničkim populacijama kako bi se otkrilo posjeduje li osoba određene karakteristike psihopata (Hare, 2003). Prije nego što je na scenu stupio PCL-R, bilo je veoma teško na vjerodostojan način usporediti zaključke i rezultate različitih istraživanja i metoda. Kako bi to poboljšali, Hare i njegov tim osmislili su način na koji bi se psihopatija mogla otkriti, a koji je bio mješavina osobina ličnosti i antisocijalnih obrazaca ponašanja (Hare i ostali, 2018). PCL-R se obično koristi u različite istraživačke i praktične svrhe, što uključuje zatvore i ustanove za mentalno zdravlje. Osobe koje se koriste PCL-R listom, moraju biti upoznate s granicama psihološkog testiranja i interpretacijom istog, no također moraju imati i određeno kliničko i forenzičko znanje.

Prema svakoj čestici, ispitanicima se dodjeljuje bod 0, 1 ili 2, što ovisi o ispitivačevoj procjeni. Rezultati tako mogu varirati od 0 do 40, a rezultat 30 se obično koristi kao granica za dijagnozu psihopatije. Nadalje, lista se sastoji od dva faktora, koji su dalje podijeljeni u dvije kategorije. Faktor 1 sastoji se od dva podfaktora. Prvi podfaktor se odnosi na interpersonalne osobine među koje spadaju: šarm, jaki osjećaj vlastite važnosti, patološko laganje i manipulativnost. Drugi podfaktor se odnosi na afektivna stanja i reakcije, među njih spadaju sljedeće osobine: nedostatak osjećaja krivnje ili kajanja, emocionalna plitkost, nedostatak empatije i nemogućnost prihvaćanja odgovornosti. Faktor 2 se odnosi na ponašajna obilježja te također uključuje dva podfaktora. Prvi podfaktor se odnosi na životni stil i uključuje sljedeća ponašanja: potreba za stimulacijom, parazitski način života, impulzivno ponašanje, nedostatak dugoročnog planiranja i realnih životnih ciljeva. Drugi podfaktor se odnosi na antisocijalna ponašanja koja se provjeravaju kroz dokumentaciju iz zatvorskih dosjea i povijest maloljetničke delikvencije koji ustvrđuju stvari poput ranih problema u ponašanju, povlačenje uvjetnog puštanja iz zatvora te kriminalna raznolikost (Hare, 2003).

Kao što je spomenuto, PCL-R se koristi u istraživanju, ali i kao dio procjenjivanja kako će se sudstvo nositi s određenim osumnjičenikom, te može utjecati, na primjer, na vrijeme provedeno u zatvoru, liječenje, razine nadzora i tome slično. Iako mnogi istraživači i znanstvenici u svojim

istraživanjima koriste PLC-R, treba spomenuti da je to jedan u nizu trenutno dostupnih mjernih instrumenata za psihopatiju (za pregled, vidi Fowler i Lilienfeld, 2013). U tom smislu ne smije se izjednačiti konstrukt psihopatije s jednim od postojećih alata kojima se mjeri psihopatija. Međutim, isto tako treba naglasiti da nije slučajno da je PCL-R jedno od najpopularnijih sredstava za mjerenje psihopatije. Jedna od njegovih jačih strana jest to što ima jasnu i skladnu strukturu. Čestice od kojih se sastoji su međusobno povezane, dobro karakteriziraju osobe s psihopatijom i imaju dobru prediktivnu vrijednost što se tiče kriminalnog recidivizma (Hare i ostali, 2018).

Možemo općenito reći da prema PCL-R-u slika psihopata koju dobivamo jest da su oni osobe kojima nedostaje empatija i osjećaj kajanja, to su osobe koje o sebi imaju visoko mišljenje te su manipulativni i patološki lažljivci. Sve to im omogućava da upravljaju drugim ljudima i njima se poigravaju. S druge strane, ta slika nam također govori i o tome da psihopati nemaju dugoročne ciljeve, impulzivno se ponašaju i velik dio svojega života provode u raznim forenzičkim institucijama. Tu opet dolazimo do dva viđenja psihopata koji onda postaju na neki način paradoksalnim osobama s obzirom da su s jedne strane suvisli i sposobni, a s druge strane impulzivni kriminalci.

Slika psihopata o kojoj govorimo ukazuje nam na to da psihopati ne uče na temelju vlastitih iskustava i pogrešaka te na kaznu ne reaguju kao nešto što će ih spriječiti da i dalje rade loše stvari. Objašnjenje zašto je to tako nam mogu dati teorije o tome kako je psihopatija povezana s neurobiologijom i kako neurologija može objasniti ponašanje i osobine psihopata. Blair i kolege (2018) daju pregled neuroznanstvenih istraživanja psihopatije koja se odnose na neurološku podlogu nedostatka empatije, deficita kod donošenja odluka i kontrole ponašajnih reakcija. Dvije značajne hipoteze u tom pogledu su hipoteza paralimbičke disfunkcije (engl. *The paralimbic hypothesis*) i disfunkcija u integraciji emocija (engl. *Integrated emotion system*). Ove hipoteze se fokusiraju na anatomiju, položaj i funkcionalne veze određenih dijelova mozga kao što je amigdala. Dijelovi mozga koji su povezani s amigdalom nazivaju se paralimbičkim dijelom. Amigdala je također povezana s prefrontalnim dijelom mozga u koji spadaju orbifrontalni korteks i ventromedijalni prefrontalni korteks. To su sve dijelovi mozga koji su zaduženi za procesiranje emocionalnih informacija kao što su prepoznavanje i doživljaj straha te se nalaze u podlozi procesa koji uključuju učenje potkrepljivanjem. Upravo funkcionalne veze između tih dijelova mozga se uzimaju da su kod osoba s psihopatijom neuravnotežene. Dakle, smatra se da abnormalno funkcioniranje amigdale i dijelova prefrontalnog korteksa utječe na ponašanje te zbog toga osobe s psihopatijom ne reaguju na

kazne poput drugih ljudi, nedostaje im empatije te često ponavljaju razne kriminalne radnje unatoč negativnim posljedicama (Blair i ostali, 2005).

3.1. Usporedba znanstvene s popularnom vizijom psihopatije

U ovom dijelu usporedit ćemo znanstvenu i popularnu viziju psihopatije s obzirom na sljedeće aspekte: nedostatak empatije, smanjeni osjećaj straha, natprosječna inteligencija, izjednačavanje psihopatije i mentalne bolesti te vizija da su svi psihopati ubojice.

Prva vizija u popularnoj kulturi o kojoj ćemo govoriti jest da psihopati ne osjećaju empatiju. To nije slučajno jer zaista standardno poimanje psihopatije često podrazumijeva nedostatak empatije. Kao što smo vidjeli, nedostatak empatije jedna je od 20 čestica u Hareovom PCL-R-u. Međutim, je li zaista tako da u znanstvenoj viziji psihopatije nedostatak empatije predstavlja nužno obilježje osoba s psihopatskim crtama ličnosti? Čini se da je odgovor negativan. Naime, ako promotrimo mjerne instrumente poput PCL-R-a, čini se da psihopat može biti psihopat čak i ako dobije skor 0 na čestici nedostatka empatije, prisjetimo se, prema PCL-R-u osoba je psihopat ako dobije skor barem 30 od 40 bodova. Dakle, moglo bi biti da je bod za empatiju 0, no da dobije visoke bodove na ostalim osobinama psihopatije (Maibom, 2018). Drugim riječima smatra se da osobe kojima nedostaje osjećaj empatije upravo zato često ne postupaju moralno. Međutim, tu dolazi do pitanja možemo li uopće povezati nedostatak empatije s nemoralnošću? S obzirom da psihopati čine nemoralne stvari, čini se nekako logično da ako to čine, onda je to zato što ne osjećaju empatiju prema svojim žrtvama. No, u ovom zaključivanju često se pretpostavlja da psihopati uopće nemaju sposobnost za empatiju što nije potvrđeno znanstvenim istraživanjima. Štoviše, prema određenim istraživanjima, imamo razloga vjerovati da psihopati posjeduju sposobnost za empatiju, no najčešće se ona ne manifestira u normalnim okolnostima (vidi Decety i ostali, 2013). Zaključak da bi mogli imati tu sposobnost proizlazi iz toga da osjećaju empatiju kada je to naredba i kada zamišljaju da se nešto događa njima (Maibom, 2018). Dakle, činjenica da pokazuju empatiju prema nečemu osobnome, tj. kada zamisle da oni to proživljavaju upućuje na to da imaju sposobnost empatije, no ona se često ne manifestira.

Nadalje, često vizija psihopata u popularnoj kulturi jest da oni ne osjećaju strah i da su generalno bezosjećajni. Primjer za to bi mogao biti Hannibal Lecter koji je prikazan kao hladnokrvan psihijatar koji je u svim situacijama miran i staložen, čini se neustrašivim te ni pred čime ne preže. To bi se moglo protumačiti kao tvrdnja da za razliku od zdravih ljudi psihopati imaju smanjen subjektivni osjećaj straha. Međutim, čini se da o tome istraživanja pokazuju nešto drugo. Istraživanja pokazuju da psihopati mogu normalno doživjeti strah, no u mnogim

situacijama neće jednako kao i zdravi ljudi primijetiti i reagirati na prijeteće podražaje (Hoppenbrouwers i ostali, 2016). Tu više možemo govoriti o problemu s pažnjom nego o nedostatku subjektivnog osjećaja straha. Problem s fokusiranjem pažnje na prijeteće podražaje može objasniti problem zašto psihopati ne reagiraju na kaznu, naime čini se da često nisu usredotočeni na nju već su više usredotočeni na potencijalni dobitak koji mogu ostvariti svojim radnjama. Na primjer, kada odluče impulzivno opljačkati osobu, onda su usredotočeni samo na mogući novčani dobitak, a ne i na činjenicu da bi takvo ponašanje moglo biti kažnjeno time da će završiti u zatvoru. Dakle, čini se da psihopati mogu osjetiti strah, i osjećaju ga, no ne registriraju opasnost ili prijetnju kao takvu (Hoppenbrouwers i ostali, 2016). U tom smislu, ako nešto ne smatraju opasnošću ili ne vide kao opasnost, onda se toga niti ne boje, slično kao i kod drugih ljudi.

Sljedeća popularna vizija psihopata jest da su oni natprosječno inteligentni, što obično ipak nije slučaj (Međedović, 2015). Tipičan primjer natprosječno inteligentnog psihopata jest Hannibal Lecter, čuveni psihijatar i kanibal. Međutim, istraživanja o povezanosti inteligencije i psihopatije pomoću PCL-R-a došla su do zaključka kako te dvije stavke nisu povezane. Ne čini se da su psihopati išta više inteligentni od ostalih ljudi. Štoviše, mogu djelovati kao manje inteligentni jer se mogu opetovano naći u situacijama koje su nepovoljne za njih i često završavaju u zatvorima. Tipičan stvarni psihopat je osoba koja započne s delikventnim ponašanjem rano u djetinjstvu te nastavlja biti povezana s forenzičkim institucijama sve do zrelih godina (Hare, 2003).

Nadalje, vizija koju mnogi imaju o psihopatiji jest da je ona isto što i opća psihopatologija ili mentalna bolest, ili da je to stanje koje je povezano s psihozom i drugim vrstama živčanog sloma. Takvo poimanje psihopatije se dočarava u filmu Američki psiho, gdje glavni lik Patrick Bateman predstavlja kompulzivnog ubojicu koji pati od psihotičnih halucinacija. Unatoč korijenu riječi psiho-patija (grč. *psyche* i *pathos*) koji implicira bolest uma, takvo gledište nije točno. Psihopatija je mnogo specifičnije stanje koje se mjeri instrumentima kao što je PCL-R te se u obzir mora uzeti više specifičnih faktora. Dakle, psihopatiju ne možemo staviti u isti koš s pojmom opće psihopatologije zbog toga što je psihopatija specifičan skup ličnosti koja ima svoja posebna neuropsihološka i ponašajna obilježja. Štoviše, neki autori smatraju da se psihopatija niti ne treba smatrati jednom vrstom mentalne bolesti te da je čak i opasno je tretirati kao takvu (za raspravu, vidi Jurjako, 2019; Nichol, 2019). To nam opet ukazuje da se pojam psihopatije ne smije miješati s općenitim pojmom psihopatologije ili mentalne bolesti.

Zadnja popularna vizija o kojoj ćemo govoriti u ovom poglavlju jest ta da su svi psihopati sadisti, mučitelji i ubojice. Takva gledišta se često temelje na likovima iz popularne kulture kao što su Patrick Bateman i Hannibal Lecter ili pravim osobama poput Teda Bundyja i Charlesa Mansona koji su poznati iz medijske kulture. No, ovakvo gledište također generalno nije točno. Već smo u prijašnjim poglavljima spomenuli korporativne i uspješne psihopate koji potkrepljuju tvrdnju da psihopat ne mora ujedno biti serijski ubojica ili sadist. Uspješni psihopati su oni pojedinci koji uspješno izbjegavaju uhićenja i zatvore. Također se pod tim terminom misli na osobe koje se uspješno prilagođavaju uvjetima okoline te koji mogu doći do neke visoke poslovne pozicije (Međedović, 2015). S obzirom da je manipulativnost jedna od ključnih karakteristika osobe s psihopatijom, ona može pomoći u sklapanju određenih poslova, no također može koristiti kako bi se kontrolirali podređeni na radnome mjestu. Naravno, ovo ne znači da su svi visoko pozicionirani biznismeni psihopati, no ukazuje na to da nisu svi psihopati serijski ubojice niti kriminalci.

3.2. Zaključna razmatranja

Prema svemu rečenom u ovom poglavlju dolazimo do zaključka da se u popularnoj kulturi često koristi pojam psihopatije koji ne odgovara znanstvenim spoznajama. Svjesnost te diskrepancije može biti relevantna za zaštitu pojedinca i generalnije društva od psihopata. Naime, iako psihopati najčešće nisu okorjeli sadisti i serijski ubojice, oni svejedno predstavljaju skupinu ljudi koje neki karakteriziraju kao društvene predatore (Hare, 1993). Oni lažu, varaju te iskorištavaju druge ljude bez previše osjećaja krivnje i kajanja. Stoga kako bismo se zaštitili od takvih osoba važno je biti svjestan da one postoje i da mogu biti partneri na poslu i u privatnom životu. Stoga je važno da se educiramo o psihopatskim crtama ličnosti kako ne bi dolazilo do diskrepancija između popularne i znanstvene slike koja može imati dalekosežne materijalne i emocionalne posljedice (Skeem i ostali, 2011).

4. JE LI PSIHOPATIJA IPAK SAMO MIT?

Pitanje koje prožima ovaj rad, no i općenitije studiju psihopatije, jest je li ona biološko stanje, nešto s čime se osoba rodi, ili je psihopatija nešto što se nauči ili stekne kroz život. Znanstvena istraživanja više naginju tome da psihopatija jest biološko stanje, da je mozak psihopata drugačiji i da je često genetika važna za razvoj psihopatskih crta ličnosti ili kolokvijalno rečeno da se osoba jednostavno rađa takva (Blair i ostali, 2005; vidi, također Brzović i ostali, 2016).

Kao što je već rečeno, mozak psihopata razlikuje se od mozga „normalne“ osobe, te je to dokaz da psihopatija ima biološku podlogu (Blair i ostali, 2018). Također, istraživanja pokazuju da je psihopatija u značajnoj mjeri nasljedna, što znači da je u nekoj mjeri urođena (Skeem i ostali, 2011). Robert Hare je 2011. godine u intervjuu u emisiji *All things considered* rekao da psihopatiju uzrokuju urođeni biološki faktori te da oni uzrokuju ponašanje psihopata. Zato što psihopati i ne-psihopati imaju drugačije mozgove, zato imaju i drugačije osobine i manifestiraju specifične obrasce ponašanja. S obzirom na to, imamo razloga smatrati da je psihopatija biološki i genetski utemeljena.

Nasuprot takvom gledištu u knjizi *The myth of the born criminal* autori Jarkko Jalava, Stephanie Griffiths i Michael Maraun (2015) kroz svoje znanje iz područja neuropsihologije, psihometrije i kriminologije argumentiraju kako je psihopatija kao takva samo mit te da nam ideja psihopatije kao bolesti samo daje neurobiološku utjehu (usp. Brzović i ostali, 2016). Takva solucija nam omogućava da zlu damo ime i dijagnozu. Dapače, smatraju da psihopatija nije ništa doli moralni fenomen, nešto što je fiktivno i smišljeno kako bi se dao naziv nečemu što nam je zdravorazumski neshvatljivo, a time i neprihvatljivo. Prema njima, psihopatija je naziv koji pripisujemo nečemu za što zapravo nema bioloških temelja niti ih može biti.

Ovakva stajališta imaju dalekosežne posljedice. Na primjer, ako su Jalava, Griffiths i Maraun u pravu da je psihopatija samo moralni fenomen te je ona fiktivna, onda postaje nebitno raspravljati jesu li psihopati krivično odgovorni ili ne. Ako je ona fiktivna, onda se ona ne mora uzimati u obzir na sudovima pri razmatranju treba li nekome povisiti ili smanjiti zatvorsku kaznu. Ako je psihopatija fiktivni entitet onda je niti nema smisla znanstveno istraživati. Nadalje, ako je psihopatija fiktivna onda niti nema smisla raspravljati razlike između popularne i znanstvene vizije psihopata jer u konačnici ona možda niti nije ništa više od nečega što postoji

u popularnoj kulturi i mišljenju te se u njoj stvara, mijenja i prema moralnim potrebama društva u određenom trenutku poprima određene oblike. S obzirom na ovako dalekosežne posljedice treba razmotriti je li mišljenje Jalave i kolega da je psihopatija određena vrsta mita opravdana. U ostatku poglavlja baviti ću se argumentom da je psihopatija moralni fenomen te da stoga ne može biti znanstveno utemeljen.

Ima smisla smatrati da je psihopatija moralni fenomen zato što se u velikoj mjeri definira kao ponašanje koje odstupa od uvriježenih moralnih pravila. To je već jasno iz toga kako se psihopatija opisuje u PCL-R-u, naime kao skup crta ličnosti koje su povezane s antisocijalnim ponašanjem. Nadalje, psihološke osobine u terminima kojih se psihopate obično karakterizira tipično uključuju moralne emocije. Žaljenje, empatija, krivnja i slični osjećaji su sve dijelovi našeg moralnog doživljaja svijeta i našeg ophođenja prema njemu i prema drugim ljudima. To je ono što kod psihopata često nedostaje. Čini se da ne razumiju da ono što je prema njima prihvatljivo, nije prihvatljivo prema društvenim i moralnim normama. Slijedeća izjava Ted Bundyja je konzistentna s idejom da psihopati ne mogu shvatiti te socijalne i društvene norme koje ostali ljudi prihvaćaju bez razmišljanja. „Nisam znao što ljude potiče da postanu prijatelji. Nisam znao što ljude čini atraktivnima jedni drugima. Nisam znao na čemu se temelje socijalne interakcije.“⁶

Međutim, čak i ako se složimo da je psihopatija u suštini definirana kao devijacija u odnosu na moralne norme to ne znači da nije pravi fenomen koji je biološki utemeljen. Naime, imamo razloga pretpostaviti da moral, kao i mnogi drugi psihološki fenomeni ima podlogu u radu mozga. Štoviše, s obzirom na sklonost ljudi da žive u društvu koje je regulirano normama ponašanja, moral se može smatrati skupom pravila bez kojih ne bismo mogli normalno funkcionirati. Dakle, ako psihopatija utječe na naš moral, onda se ona može smatrati bolešću mozga (Jurjako i Malatesti, u tisku, str. 19). Iz toga slijedi da čak i ako psihopatija jest moralni fenomen, to ne znači da ona ne može isto tako biti i biološki i znanstveno utemeljena.

Štoviše, u prethodnom poglavlju smo vidjeli da znanstvena istraživanja pokazuju da je psihopatija biološki utemeljena zbog toga što možemo vidjeti razlike između mozga psihopata i mozga „normalne“ osobe. Na primjer, s obzirom da kod psihopata veza između prefrontalnog korteksa i amigdale ne funkcionira kako bi trebala, njihovo viđenje straha i uzbuđenja je drugačije. Smatram da ako je psihopatija fiktivna i samo moralno utemeljena, ne bi postojale takve biološke razlike kao što su ove.

⁶ Vidi <https://www.biography.com/crime-figure/ted-bundy>

Dakle, zaključak do kojeg dolazimo je da psihopatija nije samo mit, tj. nije nešto što koristimo samo kako bismo dali ime nekom zlu. Vidjeli smo da psihopatiju s određenim alatima kao što su PCL-R možemo izmjeriti, te istraživanja mozga psihopata i veze između njegovih bitnih dijelova ukazuje na to da je ona u određenoj mjeri i biološko stanje (usp. Brzović i ostali, 2016). Dakle, ne bismo trebali psihopatiju opisati kao nešto što je fiktivno već bismo je trebali proučavati kao stanje koje utječe na moral i čovjekovo ponašanje.

5. ZAKLJUČAK

Ovaj rad bavio se viđenjem psihopatije u popularnoj kulturi te poklapa li se ta vizija sa znanstvenim činjenicama. Kroz različita poglavlja smo vidjeli kako se psihopatija ogleda u filmovima, serijama i knjigama te je li ona dobro prikazana ili bi se ipak trebalo raditi na osvješćivanju znanstvenih spoznaja o psihopatiji. Kroz razne primjere iz popularne kulture vidjeli smo kako se psihopati ponašaju te kakav utjecaj oni ostavljaju na društvo i medije.

Nadalje, zanimalo nas je predstavlja li psihopatija samo kulturalni konstrukt i moralni fenomen ili ona ima uporište u znanosti i biologiji. Je li psihopatija urođena ili se psihopatom može postati? Također, vidjeli smo kakve miskoncepcije o psihopatiji postoje u popularnoj kulturi te jesu li i koliko one istinite.

Na kraju, zaključujemo da u popularnoj kulturi postoji određena slika psihopatije koja nije u potpunosti točna te bi se moglo poraditi na tome da se o psihopatiji više uči i istražuje kako bi se određene miskoncepcije i diskrepancije mogle ispraviti. Isto tako, ako psihopatija i jest moralni fenomen, to ne mora značiti da ona nije i biološki utemeljena.

LITERATURA

- Aspinwall, L. G., Brown, T. R. i Tabery, J. (2012). The double-edged sword: does biomechanism Increase or decrease judges' sentencing of psychopaths? *Science*, 337(6096), 846–849.
<https://doi.org/10.1126/science.1219569>
- Blair, R. J. R. , Mitchell, D. i Blair, K. (2005). *Psihopat*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Blair, R. J. R., Meffert, H., Hwang, S., White, S. F. i Patrick, C. J. (2018). Psychopathy and brain function: insights from neuroimaging research. U *Handbook of psychopathy* (2. izd., str. 401–421). New York: The Guilford Press.
- Brzović, Z., Hodak, J., Malatesti, L., Šendula-Jengiđ, V. i Šustar, P. (2016). Problem klasifikacije u filozofiji psihijatrije: slučaj psihopatije. *Prolegomena*, 15(1), 21–41.
- Cima, M., Tonnaer, F. i Hauser, M. D. (2010). Psychopaths know right from wrong but don't care. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, 5(1), 59–67.
<https://doi.org/10.1093/scan/nsp051>
- Dargis, M., Wolf, R. C. i Koenigs, M. (2017). Reversal learning deficits in criminal offenders: effects of psychopathy, substance use, and childhood maltreatment history. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 39(2), 189–197.
<https://doi.org/10.1007/s10862-016-9574-6>
- De Brito, S. A., Forth, A. E., Baskin-Sommers, A. R., Brazil, I. A., Kimonis, E. R., Pardini, D., Frick, P. J., Blair, R. J. R. i Viding, E. (2021). Psychopathy. *Nature Reviews Disease Primers*, 7(1), 1–21.
<https://doi.org/10.1038/s41572-021-00282-1>
- Decety, J., Chen, C., Harenski, C. i Kiehl, K. A. (2013). An fMRI study of affective perspective taking in individuals with psychopathy: imagining another in pain does not evoke empathy. *Frontiers in Human Neuroscience*, 7.
<https://doi.org/10.3389/fnhum.2013.00489>
- Fowler, K. A. i Lilienfeld, S. O. (2013). Alternatives to Psychopathy Checklist-Revised. U K. A. Kiehl i W. P. Sinnott-Armstrong (ur.), *Handbook on psychopathy and law* (str. 34–57). Oxford University Press.

- Gao, Y., Raine, A., Chan, F., Venables, P. H. i Mednick, S. A. (2010). Early maternal and paternal bonding, childhood physical abuse and adult psychopathic personality. *Psychological Medicine*, 40(6), 1007–1016.
<https://doi.org/10.1017/S0033291709991279>
- Hare, R. D. (1993). *Without conscience: the disturbing world of the psychopaths among us*. New York: Guilford Press.
- Hare, R. D. (2003). *The Hare Psychopathy Checklist Revised* (2. izd.). Toronto: Multi-Health Systems.
- Hare, R. D., Neumann, C. S. i Mokros, A. (2018). The PCL-R assessment of psychopathy development, properties, debates, and new directions. U C. J. Patrick (ur.), *Handbook of psychopathy* (2. izd., str. 39–79). New York: Guildford Press.
- Hoppenbrouwers, S. S., Bulten, B. H. i Brazil, I. A. (2016). Parsing fear: a reassessment of the evidence for fear deficits in psychopathy. *Psychological Bulletin*, 142(6), 573–600.
<https://doi.org/10.1037/bul0000040>
- Jalava, J., Griffiths, S. i Maraun, M. (2015). *The myth of the born criminal: psychopathy, neurobiology, and the creation of the modern degenerate*. Toronto: University of Toronto Press, Scholarly Publishing Division.
- Jefferson, A., i Sifferd, K. (2018). Are psychopaths legally insane? *European Journal of Analytic Philosophy*, 14(1), 79–96.
<https://doi.org/10.31820/ejap.14.1.5>
- Jurjako, M. (2019). Is psychopathy a harmful dysfunction? *Biology & Philosophy*, 34(5).
<https://doi.org/10.1007/s10539-018-9668-5>
- Jurjako, M. i Malatesti, L. (u tisku). The value-ladenness of psychopathy. U L. Malatesti, J. McMillan i P. Šustar (ur.), *Psychopathy: its uses, validity and status*. Springer.
- Maibom, H. L. (2018). What can philosophers learn from psychopathy? *European Journal of Analytic Philosophy*, 14(1), 63–78.
- Međedović, J. (2015). *Nomološka mreža psihopatije*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Nichol, L. (2019, listopad 17). Why classifying psychopathy as a mental health problem can be incredibly dangerous. The Independent.
<https://www.independent.co.uk/voices/mental-health-psychopathy-psychopath-psychosis-personality-disorder-a9159586.html>. pristup 2.9.2021.

Skeem, J. L., Polaschek, D. L. L., Patrick, C. J. i Lilienfeld, S. O. (2011). Psychopathic personality: bridging the gap between scientific evidence and public policy. *Psychological Science in the Public Interest*, 12(3), 95–162.

<https://doi.org/10.1177/1529100611426706>

Sokić, K. i Lukač, M. (2018). Uspješna psihopatija: stvarnost ili mit. *FIP - Financije i pravo*, 6(1), 7–28.

Sokić, K. (2018). Biološki i psihosocijalni rizični čimbenici razvoja psihopatije. *Kriminologija i socijalna integracija: časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju*, 26(1), 100–118.

<https://doi.org/10.31299/ksi.26.1.4>

Izvori s Interneta:

1. Crimemuseum. Ted Bundy.

<https://www.crimemuseum.org/crime-library/serial-killers/ted-bundy/>. Pristup 2.9.2021.

2. Crimemuseum. Charles Manson.

<https://www.crimemuseum.org/crime-library/famous-murders/charles-manson-and-the-manson-family/>. Pristup 2.9.2021.

3. Biography. Ted Bundy.

<https://www.biography.com/crime-figure/ted-bundy/>. Pristup 2.9.2021.

4. Killer Inside: The Mind of Aaron Hernandez (2020) dokumentarac, produkcija Netflix

SAŽETAK I KLJUČNE RIJEČI

Ovaj rad bavi se prikazom psihopatije u popularnoj kulturi, određenim vizijama i miskoncepcijama te znanstvenim viđenjima psihopatije. Psihopatija jest stanje koje utječe na razmišljanje i ponašanje osobe te je možemo razmatrati s moralne i sa znanstvene strane. Ona se mjeri specifičnim alatima kao što je PCL-R i na njen razvoj utječu različiti biološki i okolišni faktori. Psihopati su obično prikazani kao osobe s nedostatkom osjećaja empatije i kajanja, osobe koje su natprosječno inteligentne i manipulativne. Također su u popularnoj kulturi najčešće prikazani kao ubojice i mučitelji. U radu uspoređujem popularnu i znanstvenu viziju psihopatije te pokazujem da se one u određenim aspektima ne poklapaju. Prema tome, zaključujem da vizija koju društvo ima o psihopatiji nije uvijek vjerodostojna. U radu se također bavim pitanjem je li psihopatija biološko stanje ili samo moralni fenomen, naziv koji dodjeljujemo osobama koje smatramo zlima. Zaključujem da iako se psihopatija može smatrati moralnim fenomenom to ne znači da nije realna te da nema biološku podlogu.

KLJUČNE RIJEČI

Amigdala, empatija, moralni fenomen, PCL-R, popularna kultura, prefrontalni korteks, psihopatija